

Celem projektu jest powstanie studium dotyczącego przemian kulturowo-społecznych w strefie karpackiej w schyłkowym neolicie (3000-2000 p.n.e.) w oparciu o źródła archeologiczne oraz analizy specjalistyczne w tym metody izotopowe i genetyczne. Badaniem zostanie objęty obszar dorzecza górnej Cisy znajdujący się w granicach Słowacji i Ukrainy. Teren ten stanowił w pradziejach jedną ze stref obecności w Europie Środkowej elementów stepowych mających znaczący wpływ na sytuację kulturową na ziemiach Polski. Wpływy te polegały na migracji grup ludzkich i przenikaniu wzorców socjoekonomicznych z obszarów położonych na południe od łuku Karpat w dorzeczu górnej Cisy. Przełom IV i III tys. BC to okres zasadniczych zmian ludnościowych w Europie Środkowej i Wschodniej utożsamiany z intensywną migracją ludności stepowej (kultura prejamowa i jamowa) i wysoce prawdopodobnymi przesunięciami ludności zamieszkującej dorzecze górnej Cisy na północ (kultura badeńska).

Najwcześniejszy etap tej migracji czytelny jest na północ od Morza Czarnego i stamtąd szlakiem naddunajskim prąd ten podąża na Wielką Nizinę Węgierską. W materiałach archeologicznych elementy wschodnie manifestują się w obrządku pogrzebowym w postaci konstrukcji grobowych oraz w wyposażeniu zmarłych poprzez charakterystyczne zestawy narzędziowe i formy ceramiczne, a także inne przedmioty z surowców naturalnych, pojawiają się także przedmioty wykonane z miedzi i złota.

Trudność w dokładnej rejestracji przenikania elementów stepowych wynika z braku pozostałości stałych form osadniczych wiązanych ze społecznościami schyłkowoneolitycznymi. Niemal jedynym źródłem informacji są stanowiska funeralne wyróżniające się w krajobrazie kulturowym obecnością pojedynczych kurhanów lub całych ich zespołów. Ten uchwytny w terenie znacznik nie zawsze jest jednak znakiem tamtych czasów. Sypanie kopców przez społeczności nie wykazujące związków genetycznych jest często odnotowywane w pradziejach i czasach historycznych. Ze strefy karpackiej prelimitowanej do badań znanych jest dotychczas ponad 100 kurhanów, które wiązać należy ze schyłkowoneolityczną kulturą ceramiki sznurowej. Kurhany ze Słowacji z terenów Wyżyny Ondawskiej i Laboreckiej były badane od lat 40-tych XX wieku i wykopaliskowo rozpoznano około 40 obiektów. Na Ukrainie zgodnie z obecnym stanem badań z III tys. BC można wiązać 3 kopce przebadane w latach 70-tych XX wieku. Kurhany znajdujące się w południowej części Wyżyny Ondawskiej wykazują poprzez swoje cechy obrządku grobowego związki ze środowiskiem jamowym.

Szczątkowa liczba danych skłania do podjęcia nowych badań wykopaliskowych oraz ponownego nowoczesnego opracowania badań archiwalnych. Planowane badania wykopaliskowe sześciu kurhanów – 4 na Słowacji i 2 na Ukrainie – koncentrować się będą na południowej partii Wyżyny Ondawskiej oraz na Nizinie Wschodniosłowackiej oraz Zakarpackiej. Analizy specjalistyczne dotyczyć będą zarówno odkrytych materiałów, jak też wcześniej pozyskanych zbiorów archiwalnych, które w ten sposób trafią do szerszego naukowego obiegu. W klasycznym opracowaniu archeologicznym przeprowadzona zostanie szczegółowa analiza dystrybucji surowców i przedmiotów wykonanych z kamienia. Pozwoli to na odtworzenie sieci powiązań pomiędzy grupami ludzkimi zamieszkującymi różne tereny. W ramach specjalistycznych analiz interdyscyplinarnych zostaną przeprowadzone analizy genetyczne, które umożliwią porównanie pozyskanej serii z coraz liczniejszymi wynikami badań archeogenetycznych populacji neolitycznych. Odtworzona struktura genetyczna badanej serii pozwoli na określenie udziału w niej ludności stepowej co wniesie zarazem dane o sile występujących w tym okresie ruchów migracyjnych. Uzupełnieniem wyników dotyczących procesów migracyjnych będą analizy izotopów strontu oraz pionierskie analizy izotopów neodymu pozwalające na rekonstrukcję mobilności w schyłkowoneolitycznych społecznościach. Wykonane zostaną także analizy stabilnych izotopów węgla i azotu, które pozwolą na określenie diety pochowanych osób, wskazując zarazem na sposób eksploatacji środowiska naturalnego. Ustalona zostanie również szczegółowa chronometria zjawisk kulturowych na tym obszarze w szerszym środkowoeuropejskim kontekście. Próbkę do analizy interdyscyplinarnej zostaną wybrane z materiałów archiwalnych i materiałów uzyskanych podczas planowanych wykopalisk. Planowane są także analizy antropologiczne, archeozoologiczne i archeobotaniczne. Projekt uwzględnia w ten sposób szereg analiz specjalistycznych, które zostaną przeprowadzone przez przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych. Interdyscyplinarne, nowatorskie analizy opierają się na najnowszych osiągnięciach nauki i równolegle prowadzone są w wiodących ośrodkach na świecie.

Teren dorzecza górnej Cisy stanowi istotny punkt odniesienia dla terytorium południowo-wschodniej Polski ze względu na możliwe kontakty między tymi regionami i te same procesy kulturowe, które miały miejsce u schyłku neolitu i wczesnej epoki brązu. Kompleksowe interdyscyplinarne studium pozwoli na rejestrację transmisji elementów stepowych, które następnie przenoszone są na tereny ziem Polski. Uszczegółowienie tego procesu w oparciu o nowe dane ma fundamentalne znaczenie dla badań nad schyłkowym neolitem na terenach Europy Środkowej.

Kwerendy archiwalne, wykopaliska i analizy interdyscyplinarne będą wykonane w latach 2021-2024. Rezultaty badań zostaną przedstawione na międzynarodowych konferencjach oraz cyklu artykułów z wynikami badań specjalistycznych w czasopiśmie o międzynarodowym zasięgu.